

II

ΜΟΡΦΑΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΕΩΣ

Ἀνωτέρω ἔχομεν ἐκθέσει τὴν μεταβολὴν τῆς κατανοήσεως, ἣτις προέρχεται ἐκ τῆς ὑποκειμενικῆς διαφοροποιήσεως, ἐκ τῆς ψυχοσυνθέσεως δηλονότι κλπ. τοῦ κατανοοῦντος. Πλήν ὁμως ταύτης παρουσιάζεται καὶ ἄλλη διαφοροποίησις τῆς κατανοήσεως κατὰ τὴν φύσιν τοῦ κατανοοῦμένου ἀντικειμένου. Ἡ κατανοήσις τούτων προβάλλει ἤδη εἰς ἡμᾶς πρὸς ἔρευναν.

Εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν ἀντικρύζομεν ἀπείρους τοιαύτας κατανοήσεις. Ἄψυχα καὶ ἔμψυχα ἀντικείμενα, ζῶα καὶ φυτὰ, παρόντα καὶ ἱστορικά, ἀξιολογικὰ ἢ μὴ, παρελαύνουν ἀλληλοδιαδόχως πρὸ τῆς ψυχῆς ἡμῶν καὶ εἶναι φυσικὸν πρὸ πάντων τούτων ὁ ψυχικὸς ἡμῶν κόσμος νὰ μὴ ἠλεκτρίζεται ὁμοίως καὶ ἐξ ἴσου. Ἡ ἔρευνα ὁμως ὄλων τῶν περιπτώσεων αὐτῶν καθίσταται ἀδύνατος, διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαντληθῇ διὰ τῆς ἐρεύνης τῆς κατανοήσεως τὸ πλάτος τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου. Ἄν ἐν τούτοις ἀντικρύσωμεν τὴν βάσιν τῆς ἐρεύνης ἡμῶν, τ. ἔ. τὴν ἀξιολογικὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐννοίας τῆς κατανοήσεως ἐπὶ τῆς ὅλης ἐξελίξεως τῆς ζωῆς, τότε θὰ εἶναι δυνατὸν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀξιολογικοῦ τούτου στοιχείου νὰ ἐρευνήσωμεν εἰς τὴν κατανοήσιν: α) ἀντικείμενα προσκαίρου σημασίας, β) πολιτιστικὰς μορφὰς καὶ γ) τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς κατανοήσεως ἐπέρχεται εὐεργετικὴ ἐπίδρασις ὄχι μόνον ἐπὶ τοῦ κατανοοῦντος ὑποκειμένου — καὶ δὴ διὰ τῆς ἐρεύνης τῶν ὡς ἄνω ὀλιγώτερον ἢ περισσότερον ἀξιολογικῆς φύσεως ἀντικειμένων —, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ κατανοομένου ἀντικειμένου, τοῦτο δὲ κυρίως ἀφορᾷ τὰς προσωπικότητας, διὰ τοῦτο ἀντικρύζομεν καὶ τὴν κατανοήσιν ἐκείνων τῶν τύπων τῶν ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων ἡ ἀξιολογικὴ ὑπόστασις ἀναβιδάζεται εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς προσωπικότητος. Ἐφ' ὅσον δὲ σοβαρὸν ρόλον ἔπαιξαν εἰς τὴν ὅλην προώθησιν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ αἱ ἱστορικαὶ προσωπικότητες, διὰ τοῦτο συμπεριλαμβάνομεν καὶ αὐτὰς εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ἐρεύνης ἡμῶν. Ἡ φύσις ἐκάστου ἐκ τῶν ἀντικειμένων τούτων προκαλεῖ ἰδίαν ἐμφάνισιν τῆς κατανοήσεως, τὰς δὲ ἐκ τῆς φύσεως τῶν ἀντικειμένων τούτων

προκαλουμένας διαφοροποιήσεις τῆς κατανοήσεως ὀνομάζομεν *μορφὰς τῆς κατανοήσεως*.

Κατόπιν τούτων καὶ ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὸ μὲν τὴν παρουσιαζομένην εὐχέρειαν ὡς πρὸς τὴν ἔρευναν ἐκάστης τῶν ἀνωτέρω κατανοήσεων, τὸ δὲ τὴν δυνατότητα νὰ ἐξυπηρετηθοῦν ἐν τῇ ἐρεύγῃ τινὲς ὑπὸ τῶν ἄλλων, ὅταν ἐκεῖναι προταθοῦν, ἀντικρύζομεν τὰς ὡς ἄνω μορφὰς τῆς κατανοήσεως κατὰ τὴν ἀκόλουθον σειράν :

A. Κατανόησιν ἀψύχων ἀντικειμένων προσκαίρου σημασίας.

B. Κατανόησιν πολιτιστικῶν μορφῶν.

Γ. Κατανόησιν συγχρόνων προσωπικοτήτων ἢ ἀξιολογικῶν τύπων.

Δ. Κατανόησιν ἱστορικῶν προσωπικοτήτων.

Ε. Κατανόησιν τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς.

Μὲ τὴν ἔρευναν τούτων καὶ τὴν ἐν συμπεράσματι παρουσιαζομένην γενικὴν κριτικὴν ὀλοκληρώνομεν τὸ πλαίσιον τῆς ἐρέυνης ἡμῶν.

A. ΚΑΤΑΝΟΗΣΙΣ ΑΨΥΧΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΣΚΑΙΡΟΥ ΣΗΜΑΣΙΑΣ

1. Πρόκειται ἐνταῦθα νὰ ἀντικρύσωμεν ὡς ἀντικείμενα τῆς κατανοήσεως ἐκεῖνας τὰς ὑποστάσεις, αἵτινες παροδικὰς ἀπαιτήσεις τῆς ζωῆς ἐκαυοποιοῦν. Ἐνα φύλλον χάρτου π.χ. ἢ ἕνα κάθισμα εἶναι συνήθως εἰς ἡμᾶς ἀδιάφορα καὶ τότε μόνον ἐνέχουν μίαν σχέσιν μὲ ἡμᾶς, παρουσιάζουν μίαν σημασίαν, ὅταν κατὰ τὴν ἀνάγκην τῆς στιγμῆς χρησιμοποιοῦμεν αὐτά. Οὕτω τὸ φύλλον τοῦ χάρτου κατὰ τὴν χρησιμοποίησιν του δι' ἐπιστολὴν ἢ κατὰ τὴν κατάδειξιν του διὰ τὴν συνειδητοποίησιν τοῦ λευκοῦ χρώματος ἢ τέλος κατὰ τὴν χρησιμοποίησιν του διὰ τὴν ἐπικάλυψιν ἄλλου ἀντικειμένου λαμβάνει καὶ τὴν σημασίαν ἢ τὸ νόημα τῆς ἐπιστολῆς ἢ τοῦ λευκοῦ χρώματος ἢ τῆς προφυλάξεως ἄλλου ἀντικειμένου, διότι μόνον ὑπὸ ταύτην τὴν σημασίαν τὴν ἀνάγκην τῆς στιγμῆς ἐξυπηρετεῖ. Αὕτη ὁμως ἡ μορφή, ὑπὸ τὴν ὁποῖαν ἡ σημασία του διαφαίνεται, εἶναι πρόσκαιρος, διότι καὶ ἡ ἀνάγκη, τὴν ὁποῖαν ἐξυπηρετεῖ, εἶναι παροδική.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκουν ὄχι μόνον ἀντικείμενα ὕλικὰ (ὅπως τὸ κάθισμα, ἕνα σύμβολον κλπ.), ἀλλὰ καὶ ὑποστάσεις μὴ ὕλικαί, ὅπως π. χ. ἕνα ῥητὸν ἢ μία φανταστικὴ μορφή, ἧτοι ἀντικείμενα διαφόρου βαθμοῦ ποιοτικῆς ὑποστάσεως, ἐφ' ὅσον καὶ ἡ σημασία αὐτῶν παρουσιάζεται πρόσκαιρος, ἐφ' ὅσον δηλαδὴ ἡ θέσις των καὶ ὁ ῥόλος

των εἰς τὴν ζωὴν δὲν ἐνέχει σοβαρὰν βαρύτητα, ὁποῖαν ἐνέχουν αἱ πολιτιστικαὶ μορφαὶ ἢ αἱ προσωπικότητες. Τὸ παροδικὸν τῆς ἀξίας των ἄρα ὑποδηλώνει τὸ πρόσκαιρον τῆς σημασίας των.

Δὲν ὑπείσέρχομαι εἰς τὸ βαθύτερον θέμα τῆς σχέσεως μεταξὺ ἀξίας καὶ σημασίας, διότι τοῦτο ἀποτελεῖ ἴδιον θέμα τῆς ἀξιολογικῆς φιλοσοφίας. Ἄρκουμαι μόνον νὰ ἀναφέρω ὅτι, ἂν νοηθῇ ὡς ἀξία ἡ σταθερὰ σχέσηις μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἐκφράζεται ἕνας πόθος ἢ μία λαχτάρᾳ (Begehren) τοῦ πρώτου πρὸς τὸ δεύτερον, τότε τὰ ὡς ἄνω ἀντικείμενα παρουσιάζουν μὲν μίαν ἀξίαν, ἐφ' ὅσον ἐξυπηρετοῦν τὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς καὶ ἐφ' ὅσον πρὸς αὐτὰ κατευθύνεται ὁ πόθος τοῦ ὑποκειμένου, ἢ ἐξυπηρέτησις των ὁμοῦ εἶναι παροδική, καθ' ὅσον δι' ὀλίγον χρόνον εὐρίσκονται εἰς σχέσιν πρὸς τὸ ὑποκείμενον, ὅπως τοῦτο καταφαίνεται ἀπὸ τὴν ἐκάστοτε σημασίαν των, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἀξία των εἶναι πρόσκαιρος. Τὸ δὲ πρόσκαιρον τοῦτο δὲν ἀντιστρατεύεται πρὸς τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς ἀξίας, τὴν σταθερότητα τ. ἔ. τῆς σχέσεως τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὸ ἀντικείμενον, διότι ἡ σταθερότης αὕτη νοεῖται τόσον μόνον, ὅσον καὶ ἡ ἔννοια τῆς ἀξίας. Εἰς τὴν ποικιλίαν τῶν ἐνεργειῶν καὶ διαφερόντων τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι δυνατὸν ἢ σταθερότης αὕτη νὰ κατέχη χρονικῶς ὅλον τὸ πλαίσιον τῆς ζωῆς, διότι καὶ εἰς ἐκείνας τὰς ὑποστάσεις, αἵτινες παρουσιάζουν ἀπόλυτον ἀξίαν, δὲν κυριαρχεῖ ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν ἢ σταθερότης.

Τὸ πρόσκαιρον τῆς ἀξίας τῶν ὡς ἄνω ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα ἀντικρύζομεν εἰς τὴν πρώτην ταύτην μορφήν τῆς κατανοήσεως, διαφαίνεται ἀκόμη καὶ ἐκ τῶν κάτωθι γεγονότων :

α) Ἄν στοχασθῶμεν ὅτι πᾶσα ἀξία εἶναι τόσον συναρπαστικωτέρα καὶ ἡ ἀξιολογικὴ κατεύθυνσις τοῦ ὑποκειμένου εὐρίσκεται εἰς τόσον ὑψηλοτέραν βαθμίδα, ὅσον ἡ συναισθηματικὴ κατάστασις τοῦ ὑποκειμένου εἶναι βαθύτερα, τότε εἰς τὰ ὡς ἄνω ἀντικείμενα θὰ ἀντικρύσωμεν συναισθηματικὴν κατάστασιν κατὰ τὴν βίωσίν των ἐστερημένην πάσης βαθύτητος. Οὐδέποτε ἢ ἱκανοποίησις, τὴν ὁποῖαν δοκιμάζω ἐκ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ χάρτου διὰ μίαν ἐπιστολήν, ἔχει τὴν συναισθηματικὴν βαθύτητα, μὲ τὴν ὁποῖαν ἀντικρύζω μίαν ἱστορικὴν προσωπικότητα. Ἡ στέρησις ἄρα τῆς βαθύτητος τοῦ συναισθήματος διαδηλώνει τὸ πρόσκαιρον τῆς ἀξίας των.

β) Ἄν θεωρήσωμεν ὅτι εἰς ἀντικείμενα ὑψηλοτέρας ἀξιολογικῆς κατευθύνσεως, ὅπως π.χ. εἰς τὴν θέσιν τὴν ὁποῖαν λαμβάνομεν πρὸ μιᾶς ἱστορικῆς προσωπικότητος ἢ πρὸ τῆς ἔννοιᾳς τοῦ θεοῦ, ἡ ἔννοια τῆς

ἀξίας παρουσιάζεται καθαρά καὶ σαφῆς, τότε θὰ ἴδωμεν ὅτι εἰς τὰ ὡς ἄνω ἀντικείμενα τῆς προσκαίρου σημασίας ἢ ἔννοια τῆς ἀξίας εἶναι συγκεχυμένη (diffus), διότι κατὰ τὴν βίωσιν τούτων ἢ ἐλαφρὰ ἱκανοποιήσας, τὴν ὁποῖαν δοκιμάζομεν, δὲν παρουσιάζει μίαν σαφῆ ἀξίαν. Καὶ τὸ συγκεχυμένον ἄρα τοῦτο ὑποδηλώνει τὸ πρόσκαιρον τῆς ἀξίας των.

γ) Ἄν τέλος σκεφθῶμεν ὅτι πᾶν ἀντικείμενον θεωρούμενον ἀξιολογικὸν τυγχάνει γενικῆς ἐκτιμῆσεως καὶ ἀναγνωρίσεως, τότε εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν τὰ ἀντικείμενα ταῦτα ἔχουν περιορισμένην ἀξίαν, διότι μόνον κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου χρήσιν των διαφαίνεται αὕτη καὶ μόνον διὰ τοῦτο ἐνεργῶς. Ἡ ὑποκειμενικὴ δὲ αὕτη ἀναγνώρισις των καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς ἀξίας των διὰ μόνον τὸ ὑποκείμενον δὲν συνδέεται οὐδὲ σχετίζεται μὲ τὸν ὑποκειμενικὸν χαρακτήρα, τὸν ὁποῖον εὐρίσκουμεν εἰς τὴν κατανόησιν. Διὰ τοῦτο ὁ περιορισμὸς αὐτὸς δὲν ἀφορᾷ ὅλας τὰς ἀξίας οὐδὲ ὅλας τὰς μορφὰς τῆς κατανοήσεως, διότι καὶ αἱ ὑψηλότεραι ἀξίαι, παρουσιάζουν, ὡς εἶδομεν, κατὰ τὴν κατανόησιν ὑποκειμενικὸν χαρακτήρα, ἀναγνωρίζονται ὁμοίως αὗται ὑπὸ πολλῶν ὑποκειμένων, καὶ ὁ δὲ τόσον περισσοτέρων, ὅσον καὶ ἡ ἀξία των εἶναι ὑψηλοτέρα. Τοῦτο δὲ συμβαίνει μὲ τὰ ὡς ἄνω ἀντικείμενα, ἅτινα, καθ' ἣν στιγμὴν παρουσιάζουν τὴν παροδικὴν των ἀξίαν δι' ἓν ὑποκείμενον, δύνανται γὰρ θεωρῶνται ἐντελῶς ἀδιάφορα διὰ τοὺς ἄλλους. Καὶ ἡ περιορισμένη ἄρα ἔκτασις των ὑποδηλώνει τὸ πρόσκαιρον τῆς ἀξίας των.

2. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε κατεφάνη ἡ ἔκτασις τῆς ἀξιολογικῆς ὑποστάσεως τῶν ἀντικειμένων τῆς πρώτης ταύτης μορφῆς τῆς κατανοήσεως. Προκειμένου ἤδη νὰ κατανοήσωμεν αὐτὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίσωμεν τὸ νόημα, τὸ ὁποῖον παρουσιάζουν. Τὰ ἀντικείμενα ταῦτα παρουσιάζουν μίαν ὑλικὴν ὑπόστασιν καὶ διὰ μέσου αὐτῆς διαφαίνεται καὶ ἓν νόημα. Ἐν ἴδιον τὸ φύλλον τοῦ χάρτου παρουσιάζει τὴν σημασίαν τῆς ἐπιστολῆς ἢ τοῦ λευκοῦ χρώματος κλπ. ἀναλόγως τῆς χρησιμοποίησός του. Διαφαίνεται ἄρα εἰς τὸ φύλλον τοῦτο τοῦ χάρτου ἐκάστοτε κάτι τὸ ἐξωτερικὸν καὶ κάτι τὸ ἐσωτερικόν. Ἐξωτερικὸν εἶναι αὐτὴ αὕτη ἢ πραγματικότης, ἣτις, ὡς φαίνεται, εἶναι τὸ στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν ἔκφρασιν. Ἐσωτερικὸν τοῦναντίον ἀναφέρεται εἰς τὴν σημασίαν, ὑπὸ τὴν ὁποῖαν παρουσιάζεται ἢ βίωσις τοῦ ἀντικειμένου τούτου, εἶναι τὸ νόημα, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἢ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ ἀντικρύζει τὴν πραγματικότητα ταύτην¹. Βάσις εἰς

1. Hans Freyer: Theorie des objektiven Geistes, Leipzig, 1934, σ. 17 - 20.

τὸ νόημα τοῦτο εἶναι ἡ δύναμις, ἡ ὁποία ἀνεπτύχθη ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς κατὰ τὴν βίωσίν του, διότι κατὰ τὴν βίωσιν ταύτην ἀντικρύζεται τὸ ἀντικείμενον ὑπὸ ἐν πνευματικὸν περιεχόμενον, νόημα ἢ σημασίαν, τὸ ὁποῖον ἐξευρίσκει ἡ δύναμις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Αὐτὸ δὲ τὸ νόημα ἀποτελεῖ ὑπόθεσιν τῆς κατανοήσεως. Μόνον ἄρα, ὅταν αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα ἀποτελέσουν περιεχόμενον ἐνεργοῦ βιώσεώς μας, τότε θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ αὐτὴ ἡ βίωσις καὶ εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἀντιστοίχου σημασίας των. Διότι μόνον εἰς τὴν βίωσιν αὐτὴν εὐρίσκομεν τὴν πραγματικότητά των καὶ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ ζωὴ ὑπ' αὐτῶν ἐξυπηρετεῖται καὶ ἡ ψυχὴ ἱκανοποιεῖται. Κατὰ τὴν βίωσιν τῆς χρησιμότητος, τὴν ὁποῖαν προσφέρουν, καὶ τῆς ἀνάγκης, τὴν ὁποῖαν ἐξυπηρετοῦν, προκαλεῖται καὶ ὁ δεσμὸς τῆς ψυχῆς μας μετ' αὐτῶν, ὅστις χαρακτηρίζει τὴν ἔννοιαν τῆς κατανοήσεως. Οὕτως ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ νοήματος - περιεχομένου τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἠλεκτρίζεται ἡ ψυχὴ μας κατὰ τὴν κατανόησίν του.

Εἰς τὴν κατανόησιν ταύτην διαφαίνονται τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά, ἅτινα ἀποτελοῦν τὰ γνωρίσματα τῆς πρώτης μορφῆς τῆς κατανοήσεως:

α) Τὸ νόημα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐχαρακτήρισamen ὡς ἐσωτερικὸν στοιχεῖον τοῦ ἀντικειμένου, ἀναφαίνεται μὲν ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀντικειμένου, δὲν παρουσιάζεται ὁμως, ἀν δὲν λάβῃ χώραν ἢ συνείδησις τῆς ἀνάγκης τῆς ζωῆς, τὴν ὁποῖαν ἐξυπηρετεῖ τοῦτο, ἀν δηλονότι δὲν συνεργήσῃ καὶ ἡ ψυχὴ μας, διότι, ὅπως εἶδομεν, μόνον ἡ βίωσις δίδει τὸ νόημα.

β) Ἡ ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιοῦν αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα εἰς τὴν ζωὴν ὑποδηλώνουν τὸν δημιουργικὸν χαρακτήρα τῆς κατανοήσεως ταύτης, διότι ἡ διὰ τούτων ἐξυπηρετήσεις ὀδηγεῖ εἰς τὴν πραγμάτωσιν ἐκείνης τῆς τάσεως, τὴν ὁποῖαν ἔχει ἡ δημιουργικὴ φύσις τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἐκ τούτου καταφαίνεται ὅτι, προτοῦ ἡ ψυχὴ προχωρήσῃ εἰς τὴν δημιουργικὴν της πορείαν, θὰ ζητήσῃ νὰ ἐξυπηρετηθῇ ἢ θὰ ἀφορμηθῇ πρὸς τοῦτο ὑπὸ ὠρισμένων ἀντικειμένων.

γ) Ἀναλόγως τῶν διαφόρων ἀναγκῶν, τὰς ὁποίας ἐξυπηρετεῖ τὸ ἀντικείμενον τοῦτο, παρουσιάζεται καὶ τὸ διάφορον τῆς σημασίας του. Τοῦτο δὲ δὲν σημαίνει μόνον τὸν δημιουργικὸν πάλιν χαρακτήρα τῆς κατανοήσεως ταύτης, ἐφ' ὅσον κατὰ τὰς ποικίλας ἐμφανίσεις τῆς ζωῆς τὸ ἴδιον ἀντικείμενον μὲ τὰς ἀντιστοίχους σημασίας του ἐξυπηρετεῖ ταύτην, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι μόνη ἡ ψυχὴ τοῦ ὑποκειμένου κατὰ τὴν ἀντί-

στοιχόν βίωσίν του προσδίδει εἰς τοῦτο τὴν οὐσίαν του, τὸ νόημά του.

δ) Ἡ συναισθηματικὴ βίωσις τοῦ ἀντικειμένου παρουσιάζει διὰ τὸ ὑποκείμενον χαρακτήρα περισσότερον ὠφελιμιστικόν, διότι ἡ ἐκάστοτε ἐκανοποίησις, τὴν ὁποῖαν τὸ ὑποκείμενον δοκιμάζει κατὰ τὴν βίωσιν τῶν διαφόρων σημασιῶν ἐκείνου, ὑποδηλώνει ὠφελιμιστικὴν ἀπόχρωσιν. Ἐν τῷ νόημα ἄλλως τε τῆς ἐξυπηρετήσεως εἶναι καθ' ἑαυτὸ ὠφελιμιστικόν καὶ κατὰ τὴν κατανόησιν παρουσιάζεται ἡ βίωσις τῆς χρησιμότητος ταύτης.

ε) Ἐν τῷ τέλος ἡ κατανόησις αὕτη καταδεικνύει μὲν διαφοροποιήσιν κατὰ τὴν φύσιν τοῦ ὑποκειμένου, ἡ ἔννοια ὁμῶς τῆς κατανοήσεως ἔχει ἀρκετὴν δόσιν γνωσιολογικῆς χροιάς καὶ τοῦτο ὀφείλεται τόσον εἰς τὸν ὠφελιμιστικόν ὡς ἄνω χαρακτήρα τῆς μορφῆς τῆς κατανοήσεως ταύτης, ὅσον καὶ εἰς τὸ ὅτι καταφανῆς εἶναι ἡ ἔλλειψις τῆς συναισθηματικῆς ἀποχρώσεως τοῦ ὑποκειμένου, τὴν ὁποῖαν ἀνωτέρω διὰ τὴν κατανόησιν ἐγνωρίσαμεν ὡς εὐμενῆ καὶ φιλικὴν πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἀντικειμένου. Ἐν τούτοις τὰ γνωρίσματα τῆς ἐκανοποιήσεως τοῦ ὑποκειμένου ἐκ τῆς ἀντικρύσεως τούτων τῶν ἀντικειμένων καὶ δὴ ἡ μεταβολὴ τῶν σημασιῶν τῶν συντελοῦν ὥστε νὰ μὴ μεταφέρεται ἡ σχέσις τῶν ἐκ τοῦ πλαισίου τῆς κατανοήσεως εἰς τὸ γνωσιολογικόν τοιοῦτον.

B. ΚΑΤΑΝΟΗΣΙΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ

1. Ὡς πολιτιστικαὶ μορφαι θεωροῦνται ὅλα τὰ δημιουργήματα τοῦ πολιτισμοῦ, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀποτέλεσμα καὶ ἐκδήλωσις τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας τῶν ἀνθρώπων. Ἐὰν δημιουργήματα ταῦτα, εἴτε ὑπὸ ὕλικὴν ὑπόστασιν παρουσιαζόμενα, εἴτε ὑπὸ πνευματικὴν ἐμφάνισιν ἐκδηλούμενα, ἀποτελοῦν πάντοτε μίαν μορφήν, ὑπὸ τὴν ὁποῖαν καὶ ὑφ' ἡμῶν ἀντικρύζονται καὶ ἀναγνωρίζονται. Οὕτω τὰ γλωσσικὰ δημιουργήματα, αἱ λέξεις, οἱ θεσμοὶ τοῦ δικαίου, τὰ ἔργα τέχνης, αἱ θρησκευτικαὶ ἀρχαὶ καὶ δοξασταί, οἱ ἐπιστημονικοὶ ὅροι, οἱ κοινωνικοὶ θεσμοὶ κλπ., θεωροῦνται ὡς πολιτιστικαὶ μορφαι. Ἐν τῷ φαινόμενον ἤδη τῆς κατανοήσεως τούτων τότε μόνον θὰ εἶναι περισσότερον ἐρμηνευτὸν καὶ σαφές, ὅταν βαθύτερον ἀντιληφθῶμεν τὸν τρόπον τῆς διαμορφώσεως τῶν μορφῶν αὐτῶν καὶ ὅταν ἐπιτυχέστερον εἰσχωρήσωμεν εἰς τὸν πνευματικόν κόσμον, ὅστις, ὅπως καὶ εἰς τὰ ἀντικείμενα τῆς πρώτης μορφῆς τῆς κατανοήσεως, διακατέχει καὶ διαφαίνεται ὡς ἐσωτερικόν στοιχεῖον διὰ μέσου τῆς μορφῆς, τοῦ ἐξωτερικοῦ τ. ἔ. στοιχείου. Ἐπειδὴ καὶ αἱ μορφαι αὗται παρουσιάζουν ἕνα πνευματικὸν περιεχόμενον, ἕνα νόημα, διὰ τοῦτο

ὑπόθεσις τῆς κατανοήσεως εἶναι νὰ ἀντικρύσῃ τὸ νόημα τοῦτο. Ἐπειδὴ ὁμοῦς διὰ τὴν διαμόρφωσιν καὶ γένεσιν τῆς πολιτιστικῆς ταύτης μορφῆς συνήργησε καὶ ὁ ψυχοπνευματικὸς κόσμος τοῦ ὑποκειμένου ἢ τῶν ὑποκειμένων, ἐξ ὧν ἐξεπήγασε, διὰ τοῦτο ἡ κατανόησις ἐνταῦθα λαμβάνει τελειότεραν μορφήν, διότι ἐπιτυγχάνεται μὲ ταύτην ἡ ἐπικοινωνία τῆς ἀξιολογικῆς νομοτελείας ἣ ἥτις παρουσιάζεται εἰς τὸν ψυχοπνευματικὸν κόσμον τοῦ κατανοοῦντος ὑποκειμένου, μετὰ τῶν ἀξιολογικῶν στοιχείων τῆς πολιτιστικῆς μορφῆς. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη ἄρα τὸ πρῶτον τὴν γένεσιν τῆς πολιτιστικῆς μορφῆς νὰ ἐξετάσωμεν καὶ τὰς ἀξιολογικὰς νομοτελείας, τὰς ὁποίας ἐξωτερίκευσε, νὰ ἐρευνήσωμεν, ἵνα περισσότερον καὶ τὴν κατανόησιν αὐτῶν διασαφήσωμεν. Πρωταρχικὸν ἄρα εἶναι νὰ εὐρωμεν τὰ οὐσιωδέστερα χαρακτηριστικὰ τῆς μορφῆς.

Ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς δημιουργίας καὶ γενέσεως τῶν πολιτιστικῶν μορφῶν παρουσιάζονται πολλαὶ ἀντιλήψεις. Οὕτως ὁ *T. h. Litt* θεωρεῖ ὅτι αἱ μορφαὶ αὗται ἀπορρέουν ἐκ τῆς σχέσεως $Y=A$ (Ἵποκειμένου = Ἀντικειμένου) — οὐσιωδεστάτου γνωρίσματος τῆς ζωῆς —, κατὰ τὴν ὁποίαν σχέσιν ἐξωτερικεύονται αἱ δυναμικότητες, αἱ πολιτιστικαὶ προσπάθειαι καὶ δημιουργικαὶ ἐπιδόσεις (*Leistungen*) τοῦ ὑποκειμένου. Ἡ ψυχὴ τοῦ ὑποκειμένου κατὰ τὴν προσπάθειάν του ταύτην εὐρίσκεται ἐν ἑναρμονίᾳ τὸ μὲν μὲ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, τὸ δὲ μὲ τὸν παραδεδομένον καὶ ἱστορικὸν δυναμικὸν κόσμον. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν δύο τούτων παραγόντων ἡ τελεολογικὴ τάσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἕμμονος ἐν τῇ ἐκδηλώσει τῆς κατὰ τὴν σχέσιν $Y=A$ καὶ κατὰ συνέπειαν δημιουργικῆ, διαμορφώουσα ἀναλόγως τῶν ποικίλων

1. Ἡ νομοτέλεια (*Gesetzlichkeit*) φανερώνει τὴν καθωρισμένην ἐκείνην τάσιν τοῦ ὑποκειμένου, ἥτις διαφαίνεται καὶ κυριαρχεῖ εἰς πᾶσαν σχέσιν ζωῆς καὶ παρορμῆ ἢ συντελεστὴ εἰς τὴν πρόκλησιν μιᾶς δημιουργικῆς ἐπιδόσεως (*Leistung*) αὐτοῦ. Εἰς πᾶσαν ἀξιολογικὴν περιοχὴν παρουσιάζεται ἰδίᾳ νομοτέλεια. Οὕτως εἰς τὴν οἰκονομίαν θεωρεῖται ἡ διάθεσις ὀλιγωτέρας δυνάμεως διὰ τὸ μεγαλύτερον ἀποτέλεσμα, εἰς τὴν αἰσθητικὴν ἢ μορφήν, εἰς τὴν θεωρίαν ὁ νόμος τοῦ αἰτιατοῦ κλπ. Ὀνομάζεται δὲ νομοτέλεια, διότι τὸ ἀξιολογικὸν περιεχόμενον, ὅπερ ἐξ αὐτῆς προέρχεται, ὑποδηλώνει νόμους, οἵτινες παρουσιάζονται ἀντιστοίχως πρὸς τοὺς νόμους, οἱ ὅποιοι κυριαρχοῦν εἰς τὰς ἀπολύτους ἀξίας. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νόμων ἐκείνων παρουσιάζονται αἱ ἰδέαι, εἰς τὰς ὁποίας τὸ ὑποκείμενον πιστεύει καὶ αἵτινες τελεολογικὰ πᾶσαν ἐνέργειαν προσδιορίζουν. Τοιούτων νομοτελειῶν ἔχει τὴν βίωσιν τὸ ὑποκείμενον πρὸ πάσης δημιουργίας καὶ τοιαῦται διαφαίνονται καὶ εἰς πᾶν πνευματικὸν περιεχόμενον, διότι εἰς πᾶν τοιοῦτον διαφαίνεται καὶ μία ἀξία. (*Ed. Spranger: Lebensformen, σ. 70-71*).

σχέσεων τῆς ζωῆς τὰ ποικιλόμορφα πολιτιστικά δημιουργήματα¹, ὡς π. χ. θεσμούς, συστήματα, ἔργα κλπ.

Κατὰ δὲ τὸν *Eduard Spranger* αἱ πολιτιστικαὶ αὐταὶ δημιουργικαὶ ἐπιδόσεις (*Leistungen*) διαφαίνονται μὲν εἰς τὴν σχέσιν $Y=A$ καὶ ἀναφαίνεται α) ἡ δυναμικὴ ἐπίδρασις τοῦ περιβάλλοντος — πνευματικοῦ κατ' αὐτὸν ὡς πρὸς τὴν ὑπόστασίν του — ἰδίᾳ ἐπὶ τοῦ δευτέρου μέρους τῆς σχέσεως ταύτης, ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ β) ὁ καθορισμὸς τῆς ψυχῆς τοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν προγονικῶν ἀρετῶν, ἐντατικωτέρων προδιαθέσεων, ἐθνικῶν δράσεων τῶν ἱστορικῶν προσώπων κλπ., αἱ πολιτιστικαὶ ὁμοίως αὐταὶ ἐκδηλώσεις χρωματίζονται ἀξιολογικῶς ἀναλόγως τῶν κατευθύνσεων τοῦ ὑποκειμένου πρὸς κοινωνικάς, καλαισθητικὰς κλπ. ἀξίας. Ἐφ' ὅσον δὲ αἱ ἐκδηλώσεις αὐταὶ ὁδηγοῦν εἰς τὴν γένεσιν τῶν πολιτιστικῶν μορφῶν, ἔπεται ὅτι καὶ ἐκεῖναι ἢ ἔχουν ἀντίστοιχον χρωματισμὸν, ἢτοι ἢ ἀνήκουν εἰς κοινωνικόν, καλαισθητικόν κλπ. πεδῖον, ἀναλόγως τῶν ἐν αὐταῖς ἀξιολογικῶν στοιχείων καὶ νομοτελειῶν. Τοιούτων ἀξιῶν ἀντικρύζει οὗτος ἕξ εἶδη, συμφώνως πρὸς τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται οἱ ἕξ τύποι ἀνθρώπων ἢ ἀνάμεικτοι αὐτῶν. Αὐτῇ δὲ ἡ ἐκδήλωσις τῶν ἀνθρώπων (*Leistung*) εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐσωτερικῆς προωθήσεως αὐτῶν κατὰ μίαν ὠρισμένην κατεύθυνσιν, ὁπόθεν κάτι τὸ ὑπερατομικὸν καὶ ἐξυπηρετικὸν τῆς ζωῆς προέρχεται. Ἐὸ κάτι τοῦτο εἶναι ὅ,τι ὑπὸ τὸ νόημα στοχαζόμεθα, θεωρεῖται δὲ ὑπερατομικόν, διότι ἡ ὑπόστασις του τυγχάνει γενικῆς ἐκτιμῆσεως καὶ ἀποδοχῆς, ἐφ' ὅσον ὑπὸ τοῦτο τὸ νόημα γίνεται ἀντιληπτὸν ὑφ' ὅλων τὸ δημιουργήμα τῆς ὡς ἄνω σχέσεως. Ἐπίσης αὐτὸ ἐξυπηρετεῖ τὴν ζωὴν καὶ τὰς ἐν αὐτῇ ἀπαιτήσεις τοῦ ἀνθρώπου, διότι ὑπὸ τὴν μορφήν τούτου τοῦ νοήματος αἱ σχέσεις τῆς ζωῆς καὶ αἱ προσπάθειαι τοῦ ἀνθρώπου λαμβάνουν ῥεαλισμὸν καὶ ὀντότητα καὶ δύναται εὐχερέστατα πλέον εἰς ὁμοίας σχέσεις τῆς ζωῆς νὰ χρησιμοποιηθῇ πάλιν. Ἀκριβῶς δὲ λόγῳ τῆς τοιαύτης ἐξυπηρετήσεως τῆς ζωῆς ὑπὸ τούτων καὶ τῆς ἱκανοποιήσεως, τὴν ὁποίαν παρέχουν εἰς τὸν ἄνθρωπον κατὰ τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ δράσιν, προσλαμβάνουν τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀξιολογικοῦ, καθίστανται δηλαδὴ ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας γοητείας τοῦ δημιουργοῦντος ἀνθρώπου. Ἀκόμη ὁμοίως ἐκ τῶν ἀξιολογικῶν πολιτιστικῶν ἐκδηλώσεων τῶν ὡς ἄνω σχέσεων τοῦ ὑποκειμένου διαδηλοῦται καὶ ἡ ἔννοια τῆς προσωπικότητος, ὑπὸ τὸ

1. Th. Litt: Individuum und Gemeinschaft, Leipzig, 1926, σ. 152, 155, 174, 326, 327 κ.ο.κ.

πρῶτα βεβαίως τῆς ἀντιστοίχου ἀξίας. Διότι δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὰς προσωπικότητας ἀναλόγως τῆς ἀξιολογικῆς ἀποχρώσεως τῶν ὑπ' αὐτῶν δημιουργουμένων πολιτιστικῶν μορφῶν¹.

Δὲν θὰ ὑπεισέλθωμεν εἰς τὴν λεπτομερῆ ἔρευναν τῆς διαμορφώσεως τῶν πολιτιστικῶν μορφῶν, διότι τοῦτο ἀφορᾷ ἰδίαν μελέτην, ἣτις θὰ πρέπη νὰ λάβῃ ὑπ' ἄψιν ὄχι μόνον τὸν τρόπον τῆς διαμορφώσεώς των, ἀλλὰ καὶ τὰ εἶδη αὐτῶν, ὡς καὶ τοὺς νόμους πρὸς οὓς ἐναρμονίζονται. Δι' ἡμᾶς ὡς πρὸς τὴν διαλεύκανσιν τοῦ θέματος ἡμῶν αἱ πολιτιστικαὶ μορφαὶ παρουσιάζουν τὰ κάτωθι χαρακτηριστικά:

α) Μὲ τὸν ὄρον αὐτὸν δὲν ἐννοοῦμεν τὰ δημιουργήματα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, τὰ ὅποια ἔχουν ὕλικήν ὑπόστασιν, ἀλλὰ τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον αὐτῶν, τὸ ὅποion διαμορφώνεται κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος² καὶ ἀπὸ τὴν συνεπίδρασιν πολλῶν ἀνθρώπων, οἵτινες μάλιστα μὲ ὑπερηφάνειαν ἀντικρῦζουσιν τὴν συμμετοχὴν των εἰς τοῦτο³. Οὕτως εἰς πᾶσαν κοινότητα ἀνθρώπων διαφαίνεται ἐν πλαίσιον κοινῆς ἐνεργείας κατὰ σταθερὰν κατεύθυνσιν καὶ ἀντίληψιν. Εἰς τὸ πλαίσιον αὐτό, τὸ ὅποion χαρακτηρίζει ἡ ψυχοσύνθεσις των, ἡ δημιουργικὴ των ἐντάσις, αἱ πεποιθήσεις ὑπὸ τῶν ὁποίων κατέχονται, ἡ κληρονομία τῶν παραδόσεων, ἡ ἀπομιμητικὴ των τάσις πρὸς ἄλλας ομάδας, ἡ κοινωνικὴ των θέσις καὶ γενικὰ αἱ παντὸς εἶδους ψυχικαὶ των παρορμήσεις, διαφαίνεται μίᾳ ὠρισμένην τακτικὴν (Haltung) καὶ ὠρισμένην ἔκφρασις τῆς δημιουργικῆς συνθέσεως τῶν ἐν αὐτοῖς ψυχικῶν δυνατοτήτων, ἡ ὅποια ἔκφρασις μὲ τὴν δυναμικὴν προσπάθειαν, ἣτις ἀναπτύσσεται, λαμβάνει ρεαλιστικωτέραν ὑπόστασιν εἰς τὴν πολιτιστικὴν μορφήν. Αὕτη ἡ ἀντικειμενικοποίησις εἰς τὴν μορφήν τοῦ ἐσωτερικοῦ των κόσμου ἀποτελεῖ ἔκφρασιν καὶ ἀποκάλυψιν τῶν παραγόντων καὶ τῶν ἀληθειῶν, ἣτοι χαρακτηριστικῶν, τὰ ὅποια κατέχουσιν τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον τῆς κοινότητος τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν. Ἡ ἐμπιστοσύνη των πρὸς τὴν ἐκφραστικὴν δύναμιν των χαρακτηρίζει τὸ γνήσιον τῆς μορφῆς ταύτης. Ἡ δὲ κοινωνικὴ συμβολὴ καταφαίνεται ὄχι μόνον εἰς τὸ ὅτι αἱ μορφαὶ αὗται ἀποτελοῦν ἔκφρασιν τοῦ ψυχικοῦ κόσμου, ὅστις κατέχει τὴν κοινότητα ταύτην, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ὅτι αἱ μορφαὶ αὗται παρουσιάζουσιν μίαν ὑπερατομικὴν ὄντοτητα, ἕνα νόημα, τὸ

1. Ed. Spranger: Lebensformen, Halle, 1930, σ. 38, 71 κ.ο.κ.

2. Felix Krueger: Zur Psychologie der Gemeinschaft, Tübingen, 1934, σ. 38.

3. Ὅμοιος σ. 13.

ὁποῖον ὡς ἀπόρροια τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τῶν ἀνθρώπων ἀνήκει εἰς τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, ἦτοι εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν ἐκείνην πνευματικὴν ὄντοτητα, διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς ὁποίας παράδοσις πνευματικὴ καὶ σύγχρονοι κοσμοθεωρίαι συμβάλλουν. Τοῦτο ὁμοίως τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, ὡς καὶ οἱ παράγοντες τούτου, ἦτοι ἡ πνευματικὴ παράδοσις καὶ αἱ κοσμοθεωρίαι, εἶναι ὑπόθεσις πάλιν τῆς δλότητος καὶ τὸν χρωματισμὸν ἐκείνης λαμβάνουν, διότι παρουσιάζουν δυνάμεις καὶ κατευθύνσεις, αἵτινες, ὡς εἶδομεν, χαρακτηρίζουν τὸ πλαίσιον τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τῆς κοινότητος¹. Ἀκόμη ἡ κοινοτικὴ τῶν συμβολῶν διαφαίνεται εἰς τὸ ὅτι αἱ μορφαι αὗται εἶναι καὶ ἀποτέλεσμα ἀγῶνος, τὸν ὁποῖον ἡ κοινότης καταβάλλει διὰ τὴν ὑπερνικήσιν τὰς ἀντιξέους συνθήκας καὶ τὴν κατορθώσιν τὴν φθάσιν εἰς τὴν ἀποτύπωσιν ἐκ τοῦ πνευματικοῦ τῆς εἶναι ἐκείνου τοῦ μέρους, τὸ ὁποῖον αὕτη μὲ τὴν προσπάθειάν της συνέλαβε καὶ ὡς κτῆμα της συνεκρότησε. Εἶναι ὁμοίως τοῦτο τὸ ἀποκτηθὲν ἐν τμήμα τῆς ὅλης πνευματικῆς ὄντοτητος. Διότι γινώρισμα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς εἶναι ἡ τάσις (Streben) πρὸς τὴν πνευματικὴν ἐκείνην ἡδονήν, εἰς τὴν ὁποίαν ὡς ἐπιστέγασμα ὅχι μόνον ὁ «λόγος» κυριαρχεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀρεταὶ ἀναφαίνονται², διὰ τῶν ὁποίων χαρακτηριστικῶς ἡ ἐξιδανίκευσις τῆς ζωῆς προέρχεται. Τοῦτο τὸ ἐπιστέγασμα τῆς ζωῆς διακατέχει ἡ δλότης τοῦ πνεύματος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀνθρωπίνη προσπάθεια ζητεῖ τὴν φθάσιν αὐτὸ τὸ ἐπιστέγασμα, τ. ἔ. τὴν δλότητα τοῦ πνεύματος, διὰ τοῦτο τὸ ἀποτυπωθὲν καὶ ἀποκτηθὲν ἔχει τὴν δυναμικότητα τὴν προωθῆναι τὴν προσπάθειαν ταύτην εἰς τὴν τελείωσιν τοῦ ἔργου της. Δὲν δύναται γὰρ νοηθῆ πολιτιστικὴ μορφή ἄνευ τῆς δυναμικότητος ταύτης. Καὶ οὔτε λαὸς μὲ πολιτισμὸν—ἐφ' ὅσον τὸ σύνολον τῶν μορφῶν αὐτῶν χαρακτηρίζει τὸν πολιτισμὸν τῆς δλότητος—δύναται γὰρ νοηθῆ, ἂν εἰς τὸν λαὸν αὐτὸν ἀποκλείσωμεν τὴν δυναμικότητα τῆς περαιτέρω πνευματικῆς του ἐξελιξέως. Οὕτως αἱ μορφαι αὗται ἀποτελοῦν σύμβολα, διὰ μέσου τῶν ὁποίων ὡς φυσικῶν φορέων παρουσιάζεται ἡ διασαφητικὴ ἐκδήλωσις (Deutung) ἐνὸς πνευματικοῦ περιεχομένου³, τοῦ ὁποίου τὴν ἐξέλιξιν ἐπιφέρουν αἱ μορφαι αὗται. Ὁ συμβολισμὸς δὲ αὐτὸς συντελεῖ εἰς τὸ γὰ

1. Erick Rothacker : *Geschichtsphilosophie*, München, 1934, σ. 70, 73, 74 - 84.
2. August Bier : *Die Seele*, Vierte Auflage, München - Berlin, 1939, σ. 89.
3. Ed. Spranger : *Lebensformen*, Halle, 1930, σ. 416.

γίνονται ἀκόμη ἀντιληπτὰ τὰ πνευματικὰ περιεχόμενα ὑπὸ τῆς δλό-
τητος ¹.

6) Μὲ τὸν ὄρον «πολιτιστικαὶ μορφαὶ» νοοῦμεν τὰ δημιουργήματα
τῆς σχέσεως $Y=A$ καὶ, ἐφ' ὅσον ἡ σχέσηις αὕτη εἶναι ἐκδήλωσις τῆς
ζωῆς, ἔχουν καὶ αἱ μορφαὶ μίαν ἔκφρασιν τῆς ζωῆς, διότι διὰ
μέσου αὐτῶν, ὅταν τὰς ἀντικρύσει κανεὶς ὀρθῶς, ἀντικρύζει κατόπιν
καὶ τὴν ζωὴν ὀρθῶς ². Ὅτι αὐταὶ περιέχουν γνωρίσματα τῆς ζωῆς
καταφαίνεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ μορφή ἀναβλύζει ἐκ μιᾶς σχέσεως
τῆς ζωῆς, ἐκ μιᾶς σχέσεως δηλονότι ἔνθα ἡ ἰδιοσυστασία τοῦ ὑποκει-
μένου καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀντικειμένου δημιουργοῦν τὴν ποικι-
λίαν τῆς ζωῆς καὶ συνεπῶς ἡ μορφή αὕτη ὡς ἀπόρροια τῆς σχέσεως
ταύτης ἐκδηλώνει καὶ τὴν ἁρμονίαν τῆς ζωῆς. Ἐπίσης καταφαίνεται
καὶ ἀπὸ τὴν ἱκανοποίησιν, τὴν ὅποیان τὸ ὑποκείμενον αἰσθάνεται, ὅταν
κατακτήσῃ τὴν μορφήν ταύτην, ὅταν δηλαδή δώσῃ σταθερὰν ἀντικειμε-
γικοποίησιν εἰς τὸν ἀγῶνα, τὸν ὅποιον εἰς τὴν ζωὴν του καταβάλλει,
καὶ εὖρη ὁ ἀγὼν αὐτὸς τὴν λύσιν του καὶ τὴν πραγμάτωσιν του εἰς
μίαν ἔκφρασιν, ἣτις θὰ ἀποτελέσῃ ἀπολύτρωσιν πλέον ἐκ τῆς διηνεκοῦς
ἐκείνης προσπαθείας του. Ἄλλ' ἡ ζωὴ καὶ αἱ μορφαὶ τῆς ζωῆς ὑψι-
στανται διηνεκῆ μεταβολὴν ἀπὸ τὰς κοσμοθεωρητικὰς κατευθύνσεις, αἱ
ὅποται ἐναλλάσσονται καὶ αἱ ὅποται, ὡς εἶδομεν, καθορίζουν τὴν ψυχι-
κὴν—ἰδίᾳ τὴν συναισθηματικὴν—κατάστασιν τοῦ δημιουργοῦντος ὑποκει-
μένου. Ἡ διηνεκὴ ἐξ ἄλλου δράσις τῶν ἀνθρώπων, ἣτις εἰς τὴν πρα-
γματικότητά σημαίνει διαρκῆ βελτίωσιν καὶ ἀνύψωσιν τοῦ πλαισίου τῆς
δημιουργικῆς παρορμήσεώς των ³ καὶ ἣτις ἀπορρέει ἀπὸ τὴν τάσιν τοῦ
ἀνθρωπίνου πνεύματος διαρκῶς νὰ προχωρῇ πρὸς τὴν τελικὴν ἀποκάλυψιν
τοῦ ἀπολύτου πνεύματος, αὕτη αὕτη ἡ διηνεκὴ δράσις ὑποδηλώνει
παραλλήλως καὶ τὴν ἐναλλαγὴν τῶν κατευθύνσεων τῶν ἀνθρώπων καὶ
τὴν δημιουργίαν ἀντιστοίχων κοσμοθεωριῶν. Ἐφ' ὅσον δὲ εἰς τὴν ἐξελι-
κτικὴν ταύτην προώθησιν τὸ προηγούμενον ἐξυπηρετεῖ τὸ ἐπόμενον ⁴,

1. Ἡμέτερον : Die Stufen der Wertgerichtetheit κλπ., σ. 9, 10.

2. Hörderlin : Πρὸς ἑαυτὸν σ. 193 : «Lerne im Leben die Kunst, im Kunst-
werk lerne das Leben, siehst du das eine recht, siehst du das
andere auch».

3. Erick Rothacker : Geschichtphilosophie, München, 1984, σ. 70.

4. Τοιαύτη ἐξυπηρετήσις δύναται νὰ νοηθῇ καὶ ὅταν ἀκόμη μία νέα περίοδος παρου-
σιάζῃ πολιτιστικὴν κατάπτωσιν ἐναντι τῆς προηγούμενης, διότι καὶ ἡ κατά-
πτωσις ἐκείνη θὰ ὑποδηλώνη χαρακτηριστικὰ, ἅτινα δὲν ἐπικυριαρχοῦν μὲν,
εἰς τρόπον ὥστε νὰ ὑπερισχύῃ ἡ «κατάπτωσις» ὡς κατάστασις, θὰ ἐκδηλώ-
νουν ὁμῶς καί τι, τὸ ὅποιον παρουσιάζει προοδευτικὴν ὑπόστασιν ἐναντι

ἔχουν, ὡς εἶδομεν, τὴν ἱκανότητα καὶ αἱ πολιτιστικαὶ μορφαι νὰ ἐξυπηρετοῦν τὴν τάσιν ταύτην τοῦ ἀνθρώπου, ἄρα καὶ τὰς ἐπομένους σχέσεις τῆς ζωῆς. Ἄλλ' ὅμως ὁ σχηματισμὸς αὐτῶν εἶναι σταθερὸς καὶ ἀμετάβλητος, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἐξυπηρετήσις, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶδομεν, γίνεται διὰ τῆς ἀλλαγῆς τῆς σημασίας, δυναμένης οὕτω τῆς ἰδίας ὑποστάσεως νὰ ἐκδηλώσῃ διαφόρους σημασίας, ὅπως αὗται προκαλοῦνται ὑπὸ τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς, τὰς ὁποίας θεραπεύουν. Ἐφ' ὅσον δὲ κατὰ τὴν ἐναλλαγὴν τῶν σημασιῶν τὸ ἀντικείμενον ἢ ἡ ὑπόστασις διατηρεῖται, δι' αὐτὸ γίνεται τοῦτο σύμβολον ἐκάστοτε ἐνὸς ἄλλου πνευματικοῦ περιεχομένου. Οὕτω μὲν τὴν σταθερότητα ταύτην αἱ μορφαι παρουσιάζουν μίαν συνοχὴν τῆς ζωῆς, εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ὁποίας δὲν διαφαίνεται μία πορεία μὲ χάσματα ἢ μὲ ἀποτόμους μεταβολὰς καὶ ἐναλλαγὰς κοσμοθεωρητικὰς, ὅποτε ἡ πορεία τῆς ἱστορίας θὰ παρουσίαζε διαρκῆ μετάπτωσιν, ἢ ἀβεβαιότητα θὰ ἐκυριάρχει καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος θὰ ἦτο ἐκάστοτε ἔρμαιον τυχαίων πτώσεων ἢ θὰ παρουσίαζεν ἔλλειψιν κατευθύνσεων καὶ σκοπιμότητος, ἀλλὰ τοῦναντίον διαφαίνεται μία ἀλληλουχία (Kontinuität), ἣτις εἶναι ἀντίλαλος τῆς δημιουργικῆς προσπάθειας τοῦ ἀνθρώπου τελειοποιεῖται πρὸς τελείωσιν. Αὐτὴ ἡ σκόπιμος κατεύθυνσις, καθὼς καὶ τὸ γεγονός ὅτι αἱ μορφαι ἔχουν τὴν δυνατότητα νὰ ἐπιδρῶσιν καὶ ἐξυπηρετοῦν τὴν περαιτέρω ἐξελικτικὴν προώθησιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, καταδεικνύουν τὴν ὡς ἄνω ἀλληλουχίαν. Αὐτὸς δὲ εἶναι καὶ ὁ λόγος, ἕνεκεν τοῦ ὁποίου φυλετικὰ γνῶρισμα, ἠθικαὶ καταστάσεις, ἦθη καὶ ἔθιμα κλπ., ἄτινα συνετέλεσαν εἰς τὸν χρωματισμὸν τῶν πολιτιστικῶν μορφῶν, χαρακτηρίζονται ὡς ψυχικὴ κληρονομία πρὸς τοὺς μεταγενεστέρους διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ πλαισίου τῆς δημιουργίας των¹, ἐνῶν ἐξ ἄλλου ἢ ἐναρμόνιαις τῶν μεταγενεστέρων πρὸς τὴν κληρονομίαν αὐτὴν καὶ ἡ διευκόλυνσις των ἐκ ταύτης ἐπαυξάνει καὶ τὴν χαρὰν τῆς δημιουργίας εἰς τὴν ζωὴν. Ἐφ' ὅσον δὲ αἱ μορφαι αὗται συντελοῦν καὶ εἰς τὴν τμηματικὴν καὶ βαθμιαίαν ἀποκάλυψιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, εἶναι δὲ τὸ πνεῦμα τοῦτο τὸ γνῶρισμα τῆς ἀνθρωπίνης τελειότητος, συντελοῦν καὶ αἱ μορφαι αὗται εἰς τὴν βαθμιαίαν ἀποκάλυψιν ταύτης τῆς τελειότητος².

τῆς προηγουμένης ἐποχῆς. Ἀκριδῶς δὲ τοῦτο τὸ καί τι συντελεῖ ὥστε μετὰ τὴν κατάπτωσιν, ἀφοῦ χρησιμοποιηθῶν τὰ σφάλματα καὶ τὰ παθήματα ὡς μέσον διαφωτίσεως καὶ συνέσεως, νὰ παρουσιασθῇ ἡ παρόρμησις πρὸς μίαν ἀνόρθωσιν καὶ ἀναγέννησιν.

1. Erick Rothacker : *Geschichtsphilosophie*, München, 1934, σ. 138.
2. Rudolf Eucken : *Philosophie der Geschichte (Die Kultur der Gegenwart)*, Leipzig, 1924, σ. 230.